

Бібліотеки України за відкритий доступ до знань!

19-21 травня 2009 р. у м. Севастополь пройшла Міжнародна науково-практична конференція «Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти», де розглядалися проблеми забезпечення відкритого доступу до наукової літератури в мережі Інтернет шляхом створення репозитаріїв.

Всесвітня мережа Інтернет надає можливість науковцям зробити результати їхніх досліджень доступними всім, всюди та повсякчас. Таку можливість називають **відкритим доступом** (Open Access). Наукова література у відкритому доступі - це безкоштовні онлайніві примірники рецензованих журнальних статей, виступів на конференціях, технічних звітів, тез і дисертацій, дослідницьких, навчальних матеріалів, презентацій, лекцій, зображень, мультимедіа тощо.

Існують різні способи забезпечення відкритого доступу. Науковець може розмістити примірник своєї статті в архіві чи репозитарії відкритого доступу або опублікувати її в журналі відкритого доступу.

Архіви чи репозитарії відкритого доступу - це цифрові колекції наукових статей, які поповнюються самі автори. Якщо йдеться про журнальні статті, то їх архівують або перед публікацією (препринт), або вже після публікації (постпринт) Такий спосіб архівування називають "самоархівуванням". Репозитарії також містять метадані кожної статті (назву, автора та інші біографічні деталі) у форматі Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAIPMH, Протокол для збору метаданих ініціативи відкритих архі-

вів). Пошук відбувається неначе в одній глобальній бібліотеці — через Google або інші спеціалізовані пошукові системи - OpenDOAR, ROAR та ін. Репозитарії відкритого доступу можуть бути мультидисциплінарними та міститися в університетах чи інших науково-дослідницьких організаціях. Або можуть бути тематичними, як, наприклад, з фізики і суміжних наук - **arXiv** (arxiv.org)

На 2009 р. у світі нараховується вже понад 1,4 тис. відкритих архівів у 41 країні світу за даними Директорії репозитаріїв відкритого доступу (чи Реєстром репозитаріїв відкритого доступу) із більш ніж 20 млн одиниць інформації, де окрім друкваних статей архівуються статті ще недруковані, бакалаврські, магістерські, докторські дисертації, навчальні матеріали, архівні та музейні об'єкти тощо.

Журнали відкритого доступу - це рецензовані журнали, статті яких доступні всім користувачам в електронному вигляді безкоштовно. За створення інформації та її розміщення в мережі сплачує інституція, де працює автор чи редколегія журналу, для всіх інших ця інформація безкоштовна.

Вичерпний список журналів відкритого доступу з усіх наукових дисциплін підтримує проект Університету Лунд у Швеції (Univer-

Тетяна Ярошенко,

віце-президент з інформаційного забезпечення, директор Наукової бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія", віце-президент Української Бібліотечної Асоціації, координатор в Україні з відкритого доступу Консорціуму eifl.net, кандидат історичних наук, заступлений працівник культури України

sity of Lund). На 15 липня 2009 р. у довіднику 4270 журналів відкритого доступу, з них 15 - з України. Більшість журналів відкритого доступу - академічні, реферовані, мають імпакт-фактор та індексуються Інститутом наукової інформації (Institute for Scientific Information) у Мережі знань/Мережі наукових послуг (Web of Knowledge/Web of Science service).

Сьогодні вже існує безліч доказів, що дослідницькі статті, архівовані науковцями у відкритому доступі, цитують набагато частіше, ніж статті з традиційних журналів. У більшості царин науки рейтинг цитування зростає як мінімум вдвічі завдяки самоархівуванню. А подекуди і набагато вище. Отже, такий різновид відкритого доступу робить дослідження набагато впливовішими.

Україна завдяки прогресивному наказу Вищої атестаційної комісії (ВАК) № 436/311 від 07.07.2008 "Про затвердження Порядку передавання електронних копій друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського" та з метою забезпечення збереження видань і надання загального доступу до них у режимі on-line (Інтернет) вже має майже 600 академічних журналів України в електронному вигляді, і їх кількість буде зростати. На жаль, на цей час не забезпечено постатейний пошук і не створено метадані до статей, що, безперечно, слід зробити в майбутньому.

Ідею відкритого доступу підтримали провідні міжнародні асоціації науковців, видавців, бібліотекарів, такі як SLA, IFLA, CHIP, SPARC, LIBER, eIFL та ін. Асоціація європейських університетів у 2008 р. також засвідчила важливість відкритого доступу для сучасних університетів і рекомендує наступне:

- університети повинні розвивати інституційні політики та стратегії щодо контролю за якістю результатів досліджень (у т. ч. через статті) для ширшого їх розповсюдження, максимізації їхнього бачення, доступності та наукового впливу;

- для досягнення цього **найкращим є створення інституцій-**

ного репозитарію чи участь у спільному (міжуніверситетському) репозитарії. ІР мають враховувати найкращий досвід (враховуючи рекомендації DRIVER та подібних проектів), бути сумісні з OAIPMH протоколами, бути інтероперабельними;

- університетські інституційні політики **мусять вимагати** від дослідників самоархівування їхніх наукових публікацій;

- університети повинні включати питання захисту авторських прав у свої системи управління (intellectual property rights (IPR) management);

- відповідальність університету — інформувати дослідників про прозору та зрозумілу систему копірайтів.

120 університетів у 27 країнах вже святкували День відкритого доступу в 2008 р., а в жовтні 2009 р. відбудеться перший Міжнародний тиждень відкритого доступу, до якого, сподіваємось, приєднаються і українські університети (Додаток 1).

У довіднику журналів відкритого доступу (DOAJ) вже 15 українських журналів, і вже 13 зареєстровані у міжнародних ґарвестерах інституційних репозитаріїв: Львівського національного університету ім. І. Франка, Національного університету "Києво-Могилянська академія", Київського національного університету ім. Т. Шевченка, Харківської національної академії міського господарства, Тернопільського державного технічного університету ім. І. Пулюя, Українського католицького університету, Інституту біології південних морів НАНУ, Інституту програмних систем НАНУ, Житомирського державного університету ім. І. Франка, Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна та ін. Відповідні пілотні проекти створення архівів здійснюються в Чернівецькому, Таврійському та ін. університетах.

Вже працює й перший український **ОАІ ґарвестер** (<http://oai.org.ua/>). який індексує метадані з різних архівів і забезпечує глобальний пошук. Цей ресурс розроблений та впроваджений Житомирським державним уні-

верситетом ім. І. Франка в рамках виконання проекту "Електронна бібліотека вищого закладу освіти, інтегрована в Європейські освітньо-наукові бібліотечні системи" і є результатом виконаної за договором науково-технічної роботи та є власністю Міністерства освіти і науки (МОН) України. В ґарвестері станом на 15 липня 2009 р. — майже 16 тис. документів з 9 архівів України.

Модель відкритого доступу в цілому видається найліпшою у справі організації вітчизняних наукових інформаційних ресурсів, зокрема публікацій вітчизняних університетських громад. У цій царині важливе місце мають зайняти університетські бібліотеки, які здобувають нову видавничу функцію в добу інформаційного суспільства, власне стають на чолі сучасної системи організації і публікації результатів досліджень для співробітників науково-освітніх організацій, студентів і дослідників, яка гарантує доступ, прозорість і швидкість. Університетські бібліотеки України впевнені, що модель відкритого доступу стане у реальній нагоді академічній спільноті України.

19-21 травня 2009 р., згідно з планом заходів МОН України, на базі Севастопольського національного технічного університету Науковою бібліотекою ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка було проведено щорічну міжнародну науково-практичну конференцію на тему "Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти". У роботі конференції взяли участь понад 190 осіб: керівники та фахівці бібліотек університетських з різних регіонів України, представники провідних видавництв, установ, фірм та організацій України, Польщі, США, які співпрацюють з бібліотеками. Учасниками було прийняте звернення до наукової спільноти України із закликом щодо підтримки ініціативи відкритого доступу до знань (Додаток 2). Закликаємо академічну та бібліотечну громаду держави підтримати цю ініціативу, яка сприятиме входженню України до світової інтелектуальної спільноти та формуванню

суспільства знань.

Додаткова інформація про відкритий доступ та ресурси:

Будапештська ініціатива відкритого доступу (BOAI) - <http://www.soros.org/openaccess>

Консорціум "Електронна інформація для бібліотек" (eIFL.net). Програма відкритого доступу - <http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-0a>

Директорія журналів відкритого доступу — www.doaj.org

Директорія репозитаріїв відкритого доступу - www.openboar.org

Реєстр репозитаріїв відкритого доступу - <http://archives.eprints.org>

Дозвіл від видавців на архівування статті у відкритому доступі можна перевірити за видавцем — www.sherpa.ac.uk/romeo.php

BioMed Central - найбільше видавництво журналів відкритого доступу — www.biomedcentral.com

Open Access Directory: - <http://oad.simmons.edu>

Open Access Wiki - <http://openaccess.wetpaint.com>

Open access resources by and for librarians - <http://oalibrian.blogspot.com/>

Запитання та відповіді щодо самоархівування — <http://socionet.ru/docs/self-archiving-FAO-ru.htm>

Ярошенко Т. Відкритий доступ: Історія та сучасні проекти в Україні та світі [Електронний ресурс] : презентація виступу на Міжнародній науковій конференції "ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СВІТЛІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ" (Севастополь, Україна, 19-21 травня 2009 р.)Д. Ярошенко - Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua/dspace/handle/123456789/189>

Ярошенко Т. О. Відкритий Доступ до наукової інформації: філософія, політика та практика. Проекти Відкритого Доступу в Україні [Електронний ресурс]/Т. Ярошенко//Бібліотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса: материалы Шестнадцатой Междунар. конф. "Крым 2009", г. Судак, АР Крым, Украина, 6-14 июня, 2009 г. - М.: ГПНТБ

России, 2009. - 1 электрон, опт. диск (CD-ROM) Те саме. - Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua/dspace/handle/123456789/215>

Додаток 1

Тижень відкритого доступу в 2009 р. відбудеться 19-23 жовтня!

Вашингтон, США, 5 березня 2009

Щоб врахувати поширений світовий інтерес до руху відкритого доступу, до результатів наукових досліджень **19-23 жовтня 2009 р.** відзначатиметься **Перший Міжнародний тижень відкритого доступу**. Відтепер щорічний захід продовжено від одного дня до повного тижня, що надає сприятливу можливість розширити усвідомлення й розуміння відкритого доступу до досліджень, включаючи політику відкритого доступу від дослідницьких фондів та міжнародної спільноти вищих навчальних закладів до широкого загалу.

Тижень відкритого доступу реалізує імпульс, народжений 120 університетами в 27 країнах, що святкували День відкритого доступу в 2008 р. Організатори події SPARC (Коаліція дослідницьких публікацій та ресурсів). Наукова публічна бібліотека (PLOS) і громадський рух "Студенти за вільну культуру" щиро вітають нових колег, що приєдналися і допоможуть збільшити й розширити світове поширення цієї популярної події в 2009 р.: eIFL.net (Електронна інформація для бібліотек), OASIS (Академічне інформаційне першоджерело для відкритого доступу) і Довідник відкритого доступу (OAD).

"Я знову беру участь у Тижні відкритого доступу цього року, тому що я хочу поширити інформацію про приголомшливий потенціал відкритого доступу", - повідомила Елісон Моуер, бібліотекар відділу "Академічні комунікації & авторське право" університетської бібліотеки Юта Марріот. "Люди, що шукають інформацію, зазвичай поглинають все те, що готове й доступне. Відкритий доступ гарантує, що якісна інформація знаходиться поряд, на кінчиках пальців".

"eIFL.net працює, щоб зробити

інтелектуальні здобутки перехідних країн і країн, що розвиваються, більш помітними і легше доступними", — додала Рима Куприте, директор eIFL.net. "Ми вважаємо, що відкритий доступ сприяє вдосконаленню освіти, викладанню та дослідженням, прискорює інновації і економічний розвиток у цих країнах Тижень відкритого доступу - чудова нагода сприяти поширенню відкритого доступу в світі."

Програма цього року висвітлить освітні ресурси про відкритий доступ, які можна використовувати, щоб будувати власні програми й задовольнити місцеві потреби. OASIS слугуватиме центром програми 2009 р., надаючи ресурси для кожного регіону і кожного рівня усвідомлення. Довідник відкритого доступу знову забезпечить індекс учасників на п'яти континентах, а також їх зростаючий перелік ресурсів відкритого доступу. Через партнерську функціональність двох ініціатив збиратимуться відеоматеріали про відкритий доступ, інформаційні повідомлення, підкасти, презентації, постери та інші інформативні інструменти з усієї мережі Інтернет, щоб бути в центрі уваги протягом Тижня відкритого доступу.

Організатори також працюватимуть з учасниками, щоб розробити різноманітні рекомендації щодо заходів та подій, наприклад: "Ознайомлення адміністраторів з можливими університетськими політиками і фондами відкритого доступу", "Відкритий доступ 101", і "Виконання політики NIH (Національного інституту охорони здоров'я) щодо громадського доступу", щоб максимально скористатися наявними інструментами. Запрошуємо учасників адаптувати ці ресурси для місцевого використання та відзначити Тижень відкритого доступу шляхом організації заходів, поширення інформації, обговорення новини у блогах, форумах — або, навіть, лише використовуючи символіку відкритого доступу.

"Після успіху Дня відкритого доступу минулого року, ми дуже раді бути співорганізаторами першого в історії Тижня відкритого до-

ступу з нашими партнерами, знову разом з річницею одного з наших провідних журналів", - говорить Пітер Джеррам, генеральний директор Публічної наукової бібліотеки. "Ми запрошуємо всіх своїх прихильників відзначити п'яту річницю журналу "Медицина" (PloS), поширюючи новину про відкритий доступ й долучитись до Тижня".

"Не існує жодного більш певного імпульсу за відкритим доступом для дослідників, аніж річне, глобальне святкування такого масштабу", - додала Хезер Джозеф, виконавчий директор SPARC. "Такі нагоди — найкращий засіб привернути увагу перевантажених співробітників та адміністраторів університетів і продемонструвати привабливість відкритого доступу. Для SPARC це задоволення працювати з нашими партнерами, щоб реалізувати подію ще раз цього року".

За додатковою інформацією щодо Тижня відкритого доступу й для реєстрації заходів відвідайте <http://www.openaccessweek.org/> SPARC

SPARC (Коаліція дослідницьких публікацій & академічних ресурсів), разом із SPARC Європа та SPARC Японія - міжнародний альянс більш ніж 800 академічних та наукових бібліотек, що працюють, щоб створити більш відкриту систему академічних комунікацій. Партнерські програми SPARC з популяризації, підтримки, освіти і видавництва стимулюють активне розповсюдження результатів досліджень. SPARC — засновник Альянсу для доступу платників податків, представляючи платників податків, пацієнтів, лікарів, дослідників і установи, які підтримують відкритий громадський доступ до досліджень, що фінансуються платниками податків. SPARC в мережі Інтернет - <http://www.ari.org/sparc>

Підготовано: Дженніфер Мак-Леннан, SPARC jennifer@arl.org
Переклад Тетяни Ярошенко

Додаток 2

Університетські бібліотеки України підтримують відкритий доступ до знань!

Заява Міжнародної науково-практичної конференції "ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ВИЩИХ

НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СВІТЛІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ"

(м. Севастополь, Україна, 21 травня 2009 р.)

Вільний безкоштовний публічний доступ до наукової інформації - важлива складова наукових досліджень у сучасному глобальному світі, запорука для подальшого розвитку науки, освіти та суспільства, інтеграції світової академічної спільноти. Університетські бібліотеки України за своєю місією теж є важливими ланками підтримки науки, освіти та сприяння академічному розвитку і суспільному поступу. Зважаючи на рекомендації Асоціації Європейських університетів щодо відкритого доступу (2008 р.), відповідні рекомендації міжнародних асоціацій IFLA, SPARC, LIBER, EIFL та ін., а також відповідно до Постанови Верховної Ради України "Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні" (2006 р.) про забезпечення відкритого безкоштовного Інтернет-доступу до ресурсів, створених за рахунок коштів Державного бюджету України, **ми підтримуємо ініціативу відкритого доступу до знань через розвиток відкритих електронних архівів (інституційних репозитаріїв) та відкритих електронних журналів українських університетів.**

Конференція університетських бібліотек України робить наступне звернення для підтримки нової академічної комунікації до зацікавлених осіб в усіх галузях.

До Уряду:

Підтримати ініціативу забезпечення відкритого доступу до наукової інформації, у т. ч. обов'язкового безперешкодного та безкоштовного доступу до результатів досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України; підтримати політику просування відкритого доступу для інших дослідницьких даних та культурної спадщини країни.

До дослідників:

Підтримати ініціативу відкритого доступу до результатів досліджень через розміщення (самоархі-

вування) своїх статей, звітів, дисертацій, навчальних та методичних матеріалів тощо в університетських репозитаріях та публікацію в журналах відкритого доступу. При цьому дослідники завжди зберігатимуть авторські права на свої роботи.

Університети і дослідницькі установи повинні:

Розвивати власні інституційні політики та стратегії щодо вільного доступу до публичних текстів відрецезованих наукових результатів учених університету та можливість доступу до них, пошуку та використання будь-якими потенційними користувачами через Інтернет для підвищення наукової, соціальної та економічної значимості наукових досліджень. Створювати, розвивати з цією метою інституційні репозитарії та журнали відкритого доступу. Сприяти вільному використанню такої інформації для досліджень, навчання тощо

До видавництв академічних журналів:

Ставитися з розумінням до прав автора та не перешкоджати ініціативі учених щодо розміщення у вільному доступі своїх постпринтів. Вимагати лише тих прав, що необхідні для публікації. Скасувати чи скоротити періоди ембарго. Забезпечувати друкованими версіями статей інститутські репозитарії.

Університетські бібліотеки повинні:

Популяризувати відкритий доступ до інформації серед університетської громади, факультетів та окремих дослідників. Ініціювати створення та розвиток інституційних репозитаріїв як джерела забезпечення вільного доступу до наукових матеріалів університету та сприяння підвищенню престижу університету; забезпечення архівування та збереження наукових публікацій, гарантію їх незмінності. Репозитарії мають враховувати найкращий досвід (враховуючи рекомендації DRIVER та подібних світових проектів), бути сумісними з OAIPMH протоколами, бути інтероперабельними для забезпечення найкращого глобального пошуку

м. Севастополь, Україна
21 травня 2009 р.